

НУТҚ ТАЪСИРЧАНЛИГИНИ ОШИРИШДА ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАРНИНГ ЎРНИ

Жуманазарова Р, 107-гуруҳ, Тиббий педагогика факультеты

Илмий раҳбар: Курамбаева Г.К.

ТошПТИ, Ўзбек тили ва адабиёти, рус ва латин тиллари кафедраси

Мавзунинг долзарблиги: Адабий тилнинг софлиги ва таъсирчанлигини таъминловчи воситалардан бири фразеологизмдир. Ўзбек тилида фразеологизм бу сўзларнинг турғун бирикмаси ёки барқарор иборасидир. Бадиий адабиёт сўзлашув нутки фразеологизмлари учун ҳам асосий манба ҳисобланади. Бадиий нутқ образли нутқ, образли тил ҳисобланади, чунки бадиий адабиётда ҳаёт образлар, манзаралар ёрдамида акс эттирилади. Бизнинг онг-туйғумизга таъсир этиб, бизни ҳаяжонга соладиган бу образ ва манзаралар сўзлар ёрдамида, сўзлардан ташкил топган гаплар ёрдамида тасвирланади. Нутқнинг таъсирчанлигини оширишда ҳам иборалардан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга.

Ишнинг мақсади : тилнинг энг муҳим бирликларидан ҳисобланган ибораларни ўз ўрнида ишлатиш нутқнинг тингловчига этиб боришида катта аҳамиятга эга эканлигини кўрсатишдан иборат. Фразеологик бирликлар энг кўп бадиий матнларда, қисман публицистикада, илмий-оммабоп матнларда қўлланилади. Фразеологик иборалар замирида маълум образ, конкрет ҳодиса, предмет тасаввури ётади. Бундай образлилик ибораларнинг стилистик имкониятларини оширади, уларни тилнинг кучли ифода воситаларидан бирига айлантиради. Шунинг учун ёзувчилар мазкур бирликлар замиридаги образлардан атрофлича фойдаланишга ҳаракат қилишади, айрим ҳолларда бу образлар ёрдамида янги иборалар ҳам яратадилар. Образли ифодалаш функцияси ички таъсирчан шаклга - образли тасаввурга эга бўлган фразеологик бирликлар учун кўпроқ характерлидир.

Иборалар асосан воқеа-ҳодисани образли ифодалаш, турли ҳолатларни баҳолаш, бадиий матнда эмоционалликни ифодалаш ва нутқнинг таъсирчанлик хусусиятини ошириш учун ишлатилади. Кўпгина фразеологик бирликлар конкрет, кўرғазмали тасвир учун хизмат қилади, воқеа-ҳодисанинг образли ифодаси бўлиб келади. Масалан: *“тили узун”, “дунёни сув босса, тўтигига чиқмайди”* кабилар.

Баъзан фразеологизмлар муайян тушунчани образли номлаб, ифодалаб қолмасдан, бутун матнга кучли образлилик бахш этади. Масалан: *қўли очик (сахий), қаттиқ қўл (талабчан), кўзи йўлингда (интизор), кўзи тушиди (кўрди), кўз қораси (фарзанди), кўзи этади (билади, тушунади), ичи куйди (қайғурди), жуфтакни ростлади (қочди), боши осмонга етди (қувонди, хурсанд бўлди), юраги қинидан чиқиб кетди (қўрқди), бўш келди (таслим бўлди), оқ кўнгил (виждонли), бир ёқадан бош чиқариб (дўстона, биргаликда), енг шимариб (астойдил), бош кўтармай (тинмай), кечани-кеча, кундузни-кундуз демай (ҳамиша, доимо)* каби фразеологик бирликлар инсон ҳолатини баҳолаш, салбий ёки ижобий муносабатларни билдиришга хизмат қилади ва гапда ҳар қандай бўлак бўлиб кела олади.

Фразеологизмларнинг турли структурал типлари учун бирор предмет ёки воқеа-ҳодисани номлаш билан бирга уларга салбий ёки ижобий баҳо бериш функцияси ҳам бадиий асарларда ажралиб туради.

Хулоса: ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, фразеологизмлар тилшуносликнинг бир бўлими сифатида нутқ таъсирчанлигини таъминловчи муҳим омилдир. Фразеологизмлар тарихий қўлланиш меъёрларига, усулларига эга бўлиб, уларнинг маънолари муайян нутқий жараёнда ойдинлашади. Турли хусусиятларга эга бўлган иборалар мажмуи тилнинг фразеологик қатламини ташкил этади. У доимий равишда янги иборалар билан бойиб боради ва халқнинг маданий тарихий тажрибасини акс эттиради.

Адабиётлар рўйхати:

1. Шойимова, Шохиста, Суръат Гулямов, and Акмал Рахматуллаев. "Роль и значение национальных медицинских ценностей в сохранении здоровья человека." Актуальные проблемы обучения социально-гуманитарных наук в медицинском образовании 1.1 (2023): 427-436.
2. Турдиева, Кавсар Шералиевна. "Круг детского чтения поэтических произведений А. Арипова." Бюллетень науки и практики 6.10 (2020): 430-438.